

Jean-François Lyotard

Postmoderní situace

(La Condition postmoderne. Rapport sur le savoir, 1979)

V úvodní poznámce textu (97–99) je jako jeho hlavní předmět vymezen aktuální stav vědění v nejrozvinutějších společnostech. Po vzoru amerických sociologů a kritiků Lyotard tento stav označuje jako postmoderní, tj. „stav kultury po oněch proměnách, které prodělala pravidla hry u vědy, literatury a umění od konce 19. století“ (97). Tyto proměny ho zajímají především „ve vztahu ke krizi narativních koncepcí“ (97). Věda a vyprávění jsou podle Lyotarda od počátku v konfliktu. Přesto to byla právě moderní věda, která do svého metadiskurzu (tj. diskurzu, v jehož rámci probíhala legitimizace jejích vlastních pravidel a postupů) zapojila a využívala v něm velké příběhy (*grands récits, métanarratifs*), jako jsou např. „dialektika Ducha, hermeneutika smyslu, emancipace rozumného subjektu či pracujícího člověka nebo rozvoj bohatství“ (97). Postmoderní situaci pak vyjadřuje krajní nedůvěra vůči těmto a podobným metanarativům. Legitimizace pomocí metanarativů se v Lyotardově optice stala přežitkem, který odpovídá krizi metafyziky a univerzitních institucí na ní závislých. Ztráta důvěry ve funkci a legitimizační účinnost velkých příběhů podstatně souvisela s objevením a reflexí plurality řečových her a heterogenosti jednotlivých jazykových prvků (narativních, denotativních, preskriptivních, deskriptivních atd.). Lyotard se proto ptá, v čem může po zániku metanarativních příběhů (*métarécits*) legitimnost spočívat, a hledá odpověď jednak pro oblast vědy, jednak pro oblast sociální (zvl. v souvislosti s možnostmi sociálních vazeb a sociální solidarity). V prvním případě odpovídá takto: „Postmoderní vědění není pouze nástrojem moci. Zjemňuje naši vnímavost pro různosti a stupňuje naši schopnost snášet nesouměřitelné. Svoji rozumnost nenachází v homologii expertů, nýbrž v parologii vynalézajících“ (99); pro druhou oblast odpověď teprve hledá.

Základní dílo filozofického postmodernismu, analyzující specifické znaky moderního a postmoderního vědění.

V 1. kap. Pole zkoumání. Vědění v informatizovaných společnostech (100–103) autor nastiňuje situaci, do níž se vědění dostalo v souvislosti s dynamickým rozvojem informačních technologií v posledních letech. Nově vzniklé komunikační možnosti mají podle Lyotarda vliv nejen na podobu vědeckého výzkumu a předávání získaných znalostí, nýbrž podílejí se na celkové proměně statusu vědění ve společnostech, které vstupují do tzv. postindustriálního věku a kultury do tzv. věku postmoderního (100). Tato proměna ovšem významně zasahuje i do sféry politické, ekonomické a sociální (jak autor ukazuje zvl. v kap. 7–14).

Ve 2. kap. Problém. Legitimizace (104–106) se Lyotard zabývá otázkou legitimizace vědění a moci, které jsou podle něj v informačním věku ve stále těsnějším spojení. Ve 3. kap. Metoda. Řečové hry (107–109) Lyotard upřesňuje svou metodu. Odvozuje ji od Wittgensteinovy koncepce jazyka jako souhrnu jazykových (řečových) her; zdůrazňuje přitom, že pravidla řečových her, jejich stanovení a dodržování, je dáno domluvou mezi hráči samými, že každá (řečová) hra musí mít nějaká pravidla a každá výpověď musí být chápána jako určitý „tah“ ve hře. Jeho přístup spočívá v pojetí řeči jako agonistiky (*agonistique*) a sociálních vazeb jako výsledku řečových „tahů“: mluvit proto znamená „zápasit ve smyslu zápasení hráčů“ a řečové akty pak „patří do sféry obecné agonistiky“ (108).

Druhý princip, podle kterého jsou sociální vazby „utvářeny řečovými ‚tahy‘“ (108), je objasněn v následující 4. a 5. kap. Povahy společenské vazby. Moderní alternativa (110–113) a Povahy společenské vazby: postmoderní perspektiva (114–118). Lyotard připomíná dva základní moderní sociologické a filozofické modely společnosti: pojetí společnosti jako samoregulačního systému (podle Talcotta Parsonse) a marxistický pohled na společnost jako na systém vyžadující regulaci z důvodu duálního charakteru společenské sféry. Tato řešení se v novém informačně-technologickém věku ukazují jako zcela nedostatečná, protože společnost a vztahy v ní nepostihují v jejich komplexnosti. Oba modely jsou založeny na polaritách a protikladech, které opomíjejí to, že sociálně je mnohem spíše záležitostí „pružné sítě řečových her“ (117). Ne každý společenský vztah má nutně podobu řečové hry, avšak řečová hra představuje podle Lyotarda „onen minimální vztah, bez něhož nemůže být společnost“ (116). Běžná diskurzivní praxe není libovolná, určují ji pravidla (řečové) hry, ale je podstatně omezována také institucemi (např. armáda, církve, škola atd. předepisují určitý způsob komunikace).

V 6. kap. Pragmatika narativního vědění (119–125) Lyotard v polemice s instrumentální koncepcí vědění v nevyvnutějších společnostech rozvíjí myšlenku, že vědění nelze redukovat ani na vědu,

ani na poznání. Jde podle něj o „kompetenci, která přesahuje stanovení a aplikaci samotného kritéria pravdivosti a jež zahrnuje i stanovení a aplikaci kritérií výkonnosti (technická kvalifikace), spravedlnosti a/nebo štěstí (etická moudrost), zvukové a barevné krásy (auditivní a vizuální vnímavost) atd.“ (119). Povahu vědění jako souboru kompetencí ostatně dokládá řada kulturologických a etnologických výzkumů. Tradiční, zvykovou formou vědění je vyprávění (*narration*), jak ukazují mýty, lidové historky, pohádky atd. Na jejím základě lze objasnit troji kompetenci vědění, totiž „vědění o tom, co se má říci, jak se má naslouchat a co se má správně dělat, tedy tři dovednosti, jimiž se realizují vztahy společenství k sobě samému a k jeho okolí“ (123). Lidová narativní pragmatika se vyznačuje tím, že vyprávění sama určují kritéria kompetencí vědění, představují jejich možnou aplikaci a současně sebe sama legitimizují.

Srovnání pragmatiky narativního vědění (*pragmatique du savoir narratif*) s pragmatikou vědeckého myšlení (*pragmatique du savoir scientifique*) najdeme v 7. kap. (126–130). Zatímco narativní vědění připouští pluralitu řečových her, vědění vědecké vyžaduje preferenci jedné řečové hry ústící v denotativní výpovědi, které kompetentní mluvčí (adresant)¹ verifikuje v diskusi s kompetentním adresátem (schopným fungovat také jako adresant nebo se jím stát, tj. být vědcem nebo studentem); reprodukci vztahu adresát—adresant pak zajišťuje výuka. Tradování ve vědě nemá žádný vliv na platnost toho, co je tradováno, naopak „hra vědy implikuje [...] temporalitu diachronickou, to znamená určitou paměť a určitý projekt“ (129). Byť lze vědecké i nevědecké (narativní) vědění nahlížet jako soubory výpovědí, které představují určité „tahy“ realizované hráči v rámci obecných pravidel, zásadní rozdíl je právě v legitimizaci: vědecké myšlení musí užívat a rozpracovávat strategie legitimizace (argumentace, důkazy apod.), zatímco narativ legitimizuje sám sebe.

V 8. kap. Narativní funkce a legitimizace vědění (131–135) Lyotard naznačuje, že narativní vědění je svým způsobem nevyhnutelné, a ukazuje, že vědecké vědění bylo ve svém vývoji (počínaje Platónem) nuceno se k němu v procesu své legitimizace opakovaně uchýlovat. Problém vědeckého vědění totiž spočívá v tom, že jinak nemůže „dát vědět, že je pravým věděním“. S moderní vědou přichází prvek, který se zobecňuje pro celou společnost: snaha definovat podmínky nějakého diskurzu diskurzem o těchto podmínkách. Vyprávění je rehabilitováno ve své legitimizující funkci, a to nejen ve vědeckém, ale i ve společensko-politickém diskurzu, který potřebuje legitimizovat novou autoritu („hrdinu“), oprávněnou rozhodovat za společnost. Zatímco vědci debatují o tom, co je pravdivé a nepravdivé, silou, která

¹ Pragmatické pozice označuje Lyotard pojmy *destinateur* (adresant, mluvčí), *destinataire* (adresát, příjemce výpovědi) a *réfèrent* (referens, předmět výpovědi).

vyjednává a rozhoduje o tom, co je spravedlivé a nespravedlivé, se stává lid (ten ovšem naprosto není totožný s „lidem“ jako nositelem tradičního narativního vědění). Proces vyjednávání se nutně odehrává v institucích zahrnujících i stát (134). Znakem legitimacy je přitom konsenzus, způsobem normativizace vyjednávání. Ústřední legitimizační narativ může pak mít dvojí podobu a směr — „podle toho, jestli subjekt příběhu pojmá jako subjekt kognitivní, nebo subjekt praktický: jako hrdinu poznání, nebo jako hrdinu svobody“ (135).

Jejich podrobnou charakteristiku podává autor v 9. kap. Příběhy legitimizující vědění (136–142). Předmětem výzkumu jsou dvě hlavní verze legitimizačního příběhu: v první je subjektem lidstvo prosazující svoje právo na vědu, ve druhé je jím spekulativní duch (v odkazu na Fichta a Hegela). Výrazem prvního je politicko-státní řečová hra legitimizace, výrazem druhého filozofická řečová hra, která svými kořeny tkví v německém idealismu usilujícím o pochopení sebeuvědomění ducha. V postmoderní situaci „velký příběh ztratil svoji věrohodnost, ať už způsob sjednocování je v něm jakýkoli: ať je to příběh spekulativní, nebo příběh emancipační“ (143). Jednou z mnoha příčin zániku velkých příběhů je vedle prosazení liberálního kapitalismu vědecko-technologická a informační revoluce po druhé světové válce. V 10. kap. věnované otázce delegitimizace (143–147) se autor zabývá některými aspekty velkých příběhů, které se podepsaly na jejich vlastním rozkladu, resp. na ztrátě důvěry ve schopnost legitimizace vědění. V případě spekulativní filozofické hry se zárodky delegitimizace objevují již v ní samotné, v jejím požadavku legitimizace. V případě emancipačního politického projektu selhává legitimizace na rozdíl mezi výpověďmi denotativními, které realitu popisují, a lze tak ve vztahu k ní posoudit jejich pravdivost, a výpověďmi preskriptivními, jejichž vztah k realitě je praktický a jež ji mohou měnit; není však nic, co by dokazovalo jejich správnost (145). Mezi prvními, kdo si byli vědomi krachu obou projektů (filozoficko-spekulativního i politicko-emancipačního) byli především vídeňští umělci a myslitelé z přelomu 19. a 20. století: Robert Musil, Hermann Broch, Karl Kraus, Ludwig Wittgenstein, Ernst Mach ad.

11. kap. Bádání a jeho legitimizace performativitou (148–154) je věnována způsobu legitimizace vědeckého bádání, který souvisí s celkovou proměnou vztahů mezi vědou, státem a investory. Lyotard vychází z analýzy dvou hlavních změn pravidel vědeckého výzkumu, jež spočívají v obohacení argumentačních postupů a ve větší obtížnosti podávání důkazů. Nárůst argumentačních postupů souvisí s nárůstem plurality řečových her, s opuštěním principu jednoho univerzálního (vědeckého) metajazyka ve prospěch

„plurality formálních a axiomatických systémů, v nichž mohou být denotativní výpovědi dokazovány“ (150). V důsledku toho může být to, co bylo dříve považováno za paradox nebo paralogismus, v některém z nových systémů uznáno za přesvědčivé. K pokroku ve věděni tak dochází jednak v rámci daných pravidel (novou argumentací), jednak vytvořením zcela nových pravidel (tedy změnou hry). Druhá změna se týká vlastní kompetence vědy: podávání důkazů. Lyotard připomíná, že věda (poznávání pravdy) byla vždy záležitostí bohatých. V 18. století se objevuje vzájemná závislost techniky a bohatství, na vědu je nahlíženo jako na výrobní sílu; to má samozřejmě vliv i na charakter vědecké práce. Ta se dostává do područí zcela jiné fečové hry, „v níž nejde o pravdu, ale o performativitu, to znamená o nejlepší vztah input/output. Při zdůvodňování tohoto nového cíle se stát a/nebo podnik vzdává idealistického či humanistického legitimizačního příběhu: v diskurzu dnešních investorů jediným věrohodným motivačním momentem je moc“ (152). Lyotard připouští, že performativita (účinnost nebo výkonnost, definovaná vztahem input/output) má velký vliv jak na denotativní, tak na preskriptivní výpovědi, podílí se na rozvoji poznání i na prosazování spravedlnosti. Nárůst moci a její autolegitimizace (moc legitimizuje vědu a právo jejich účinností, současně svoji účinnost legitimizuje vědou a právem) zabezpečuje produkci a uchovávání informací.

12. kap. Výuka a její legitimizace performativitou (155–161) vysvětluje, že kritérium performativity se netýká jen vědeckého výzkumu, nýbrž celého společenského systému, tedy i vysokoškolské výuky. Úkolem univerzit nemá být pěstovat ideály, ale kompetence. Po krachu emancipačního humanismu, který byl na univerzitách dlouho prosazován, dochází k zásadní přestavbě parametrů a cílů vysokoškolské výuky (výchova profesionální a technické inteligence, aplikovatelnost poznatků, rozvoj informačních technologií, databank, interdisciplinarita, zvýšení celkové performativity výuky).

Ve 13. kap. nazvané Postmoderní věda jako vyhledávání nestabilit (162–169) se Lyotard vrací k otázce pragmatiky vědeckého věděni a ukazuje, že se sledováním performativity má jen málo společného. K rozvoji vědeckého věděni dochází při cíleném vyhledávání odporujících si faktů a paradoxů, na nichž se testují hypotézy a teorie a následně vytvářejí nové. Efektivita (performativita) vědeckého věděni „není vyhledávána sama pro sebe, přistupuje navíc“ (162). Pro současnou vědu je charakteristický odklon od deterministické hypotézy (právě na ní je založena legitimizace performativitou); Lyotard uvádí řadu příkladů z fyziky, mikrofyziky a matematiky, které dokládají široké diskuse o stabilních a nestabilních systémech, o determinismu

a indeterminismu. Postmoderní věda, která se zajímá o to, co je nerozhodnutelné, co je neúplné a paradoxní, a která vytváří „teorii svého vlastního vývoje jako vývoje nespojitého“ (169), koncipuje zcela nový model legitimizace, jenž se neopírá o princip performativity (efektivity a výkonnosti), nýbrž je „modelem difference chápané jako paralogie“ (169).

Tomuto novému typu legitimizace Lyotard věnuje poslední, 14. kap. Legitimizace paralogií (170–177). Paralogii chápe jako určitý „tah v pragmatice vědění“ (170), který staví na tom, že pluralita řečových her je nepřevoditelná, neredukovatelná na řeč jedinou. Tzn. že konsenzu mezi různými názory není nikdy definitivně dosaženo. S využitím Luhmannových poznatků z oblasti teorie systémů Lyotard konstatuje, že teorie systémů, o niž se opírá prosazovaná legitimizace (která se realizuje performativitou), nemá vědecký základ (171). V rámci této koncepce platí, že systém (např. společenský), má-li být účinný, musí nutně redukovat svoji složitost, současně však také udržovat své zaměření (např. administrativními procedurami, díky nimž jednotlivci „chce“ to, co systém potřebuje). To je ovšem zcela nepřijatelné pro vědu, která ve své pragmatice představuje protiklad („antimodel“) stabilního systému. Ve vědě naopak platí, že „každá výpověď“ musí být vzata v počet, jakmile jen obsahuje něco odlišného od toho, co se ví, a jakmile jen lze pro ni uvést argumenty a důkazy. Je to model ‚otevřeného systému‘, v němž patřičnost výpovědi je dána tím, že ‚podněcuje zrod myšlenek‘, to znamená dalších výpovědí a dalších pravidel hry“ (174) — právě v tom spočívá její legitimizace. Následně Lyotard shrnuje důvody, proč není možné přistoupit na Habermasův projekt hledání univerzálního konsenzu. Oproti tomu zdůrazňuje nutnost a) uznání heteronomie řečových her a b) uznání dočasné úmluvy (konsenzu) o pravidlech řečových her. Význam této dočasné úmluvy spočívá v tom, že je možné ji kdykoli zrušit nebo nahradit úmluvou jinou (v rámci sociálních interakcí se již jedná o běžnou praxi). Teprve v takovém veřejném diskurzu, v jakém nebudou řečové hry jakkoli omezovány a budou mít přístup ke všem informacím (pamětem i databankám), se může formovat „politika, při níž bude stejnou měrou respektována touha po spravedlnosti i touha po neznámém“ (177).

Když v roce 1979 publikoval Jean-François Lyotard *Postmoderní situaci*, příležitostný a ne příliš rozsáhlý spis, který napsal pro univerzitní radu québecké vlády jakožto zprávu o vědění v nejvývinutějších společnostech, byly diskuse o postmoderně již řadu let v plném proudu (od 50. let se rozvíjely zejm. ve Spojených státech v kontextu literární vědy, sociologie, historie a architektury, v 70. letech se pak centrum přesunulo do Evropy). Oč později se

však Lyotard do této debaty zapojil, o to větší a výraznější byl vliv jeho díla, které se stalo jedním z nejznámějších a nejcitovanějších pojednání o této problematice vůbec.

Ve své práci se opíral o aktuální kritické studie (Alaina Touraina, Daniela Bella, Ihaba Hassana atd.) o postindustriální společnosti a postmoderní kultuře, dále o výsledky filozofie obratu k jazyku (*linguistic turn*) — zejména využíval filozofii jazykových (řečových) her Ludwiga Wittgensteina, ale také o Luhmannovo pojetí teorie systémů. Jádrem jeho studie a klíčem k porozumění modernímu a postmodernímu vědění se staly úvahy o způsobech jejich legitimizace. V pozadí moderního vědění, které má svůj původ v osvícenském, instrumentálním typu racionality, je výklad skutečnosti, pravdy, morálky či spravedlnosti legitimizován pomocí zakládajících příběhů, metanarativů neboli velkých vyprávění. V dějinách se podle Lyotarda rozvinula tři taková velká vyprávění: emancipace lidstva (v období osvícenství), teleologie ducha (v rámci idealismu) a hermeneutika smyslu (v rámci historismu). „Postmoderní situaci“ Lyotard charakterizuje jako zásadní nedůvěru vůči velkým vyprávěním; jednotný a univerzálně platný obraz světa, zprostředkovávaný k tomu určenými autoritami (vědci, kněžími, intelektuály atd.), byl nahrazen pluralitou obrazů a řečových her, jednotlivých, omezených diskurzů, které nám umožňují vnímat nesouměřitelné. Jednotlivé řečové hry jsou sice navzájem nepřevoditelné, přesto se však objevují snahy podřizovat vědu (ale i pravdu a spravedlnost) určitým mocenským požadavkům, např. zavedením kritéria výkonnosti (performativity) jako legitimizačního principu. Za problematický považuje Lyotard také univerzální konsenzus, prosazovaný Habermasem, namísto toho zdůrazňuje produktivní různost řečových her připouštějících dočasnou úmluvu o pravidlech jejich fungování.

Postmoderní (radikální) pluralita ovšem u Lyotarda neznamená, že vše je dovoleno, chápe ji spíše jako určitou perspektivu, která počítá s rozmanitostí a lokální stabilitou řečových her, růzností myšlenkových a životních forem i s existencí rozdílných forem racionalit. Lyotard je tak zástupcem tzv. „čestné postmoderny“ (Wolfgang Welsch), jíž je vlastní kritický přístup. Modernou, vůči níž vymezuje postmodernu, nemíjí 20. století, nýbrž novověkou (moderní) vírou v subjektivismus a racionalitu. Svým postojem a oceněním avantgard a avantgardního umění obecně se Lyotard staví do opozice vůči Charlesi Jencksovi, autoru vlivné práce o postmodernismu v architektuře *The Language of Post-Modern Architecture* (1977), který naopak avantgardu obvinil z šíření hodnotového a etického relativismu. S Jencksem (jakož i s názory Habermasovými) polemizuje Lyotard v práci *Post-moderno vysvětlované dětem* (1986, č. 1993).

Na *Postmoderní situaci* tematicky navazuje spis *Rozepře* (1983, č. 1998), v němž autor rozvádí postmoderní koncepci spravedlnosti. Na postmodernu nenahlíží prostřednictvím pragmatiky řečových her, nýbrž pomocí tzv. větného režimu. Klíčové pojmy představují rozepře (*différend*) a pře (*litige*). Jako rozepři označuje zásadní neslučitelnost větných režimů a diskurzivních žánrů (jejich vzájemný konflikt nelze spravedlivě rozhodnout, neboť k tomu neexistují pravidla), pře je naopak v jeho optice konflikt, který je řešitelný, neboť mohou vzniknout zcela nová pravidla diskurzu. Potvrzuje tak své výhrady vůči Habermasově koncepci univerzálního konsenzu.

Svou *Postmoderní situací* Lyotard navázal na starší pojetí postmoderny z 50. let,² hojně rozpracovávané nejprve v literární vědě (Irwing Howe, Leslie Fiedler, → Susan Sontagová), architektuře (Joseph F. Hudnut, Charles Jencks), sociologii a později i v dalších vědních oborech. V čem spočívá jeho přínos? Lyotard pracuje především s pojmy postmoderní věk a postmoderní kultura; pojmenovává tak soudobou kulturní formaci, jež podle něj vznikla v reakci na změny v oblasti průmyslu, vědy, kultury a společnosti od počátku a zejména pak v druhé polovině 20. století. Svou diagnózu aktuálního stavu postmoderní kultury a společnosti přenesl na půdu filozofie a teorie vědy; centrálním problémem se mu stala otázka legitimitnosti vědění v moderně a postmoderně. Zhodnotil přitom výzkumy z oblasti filozofie jazyka, zdůraznil pluralitu řečových her a dočasnost konsenzu. A konečně jako jeden z prvních začal uvažovat o etických otázkách v „postmoderní situaci“.

O tom, že Lyotardova *Postmoderní situace* představuje skutečný mezník v kritické reflexi postmoderny, svědčí i rozsáhlá diskuse na přelomu 70. a 80. let. Zapojili se do ní zvl. → Roland Barthes, → Jacques Derrida, → Gilles Deleuze, → Michel Foucault, Pierre Klossowski, Michel Serres, Paul Virilio, → Pierre Bourdieu, Jean Baudrillard, Gianni Vattimo, → Umberto Eco, Peter Koslowski ad. K prohloubení a do jisté míry i ke kulminaci této debaty došlo v průběhu 80. let, kdy se přenesla do dalších vědních oblastí (např. ekonomie, teorie vědy, teologie). O bilanci, ale i o kritiku dosažených výsledků se zasloužili zejm. němečtí filozofové (Robert Spaemann, Peter Sloterdijk, Albrecht Wellmer, Wolfgang Welsch ad.), ale také teoretici umění a literární vědci jako Seyla Benhabibová, Andreas Huyssen, Hal Foster, Fredric Jameson, → Linda Hutcheonová, Brian McHale ad. Z důraznějších kritiků Lyotardova díla (zvl. *Postmoderní situace*) jmenujme Jürgena Habermase, Richarda Rortyho (nesouhlasí s tím, jakou roli a společenskou funkci připisoval Lyotard intelektuálům) a Seylu Benhabibovou (podle ní Lyotard ruší jakoukoli možnost kritiky).

² Tehdy totiž Arnold Toynbee ve svém výboru z díla *A Study of History* (New York, 1947) poprvé použil výraz *post-modern* k označení soudobého stadia vývoje západní kultury. Pojem postmoderna, resp. postmodernismus se však již dříve příležitostně objevoval v malířství, historii a literatuře; např. Rudolf Pannwitz ve svém díle *Die Krisis der europäischen Kultur* (Nürnberg, 1917) hovoří o „postmoderním člověku“ (ve smyslu Nietzscheho nadčlověka), španělský literární vědec Federico de Onís nazývá postmoderním krátké období mezi dvěma modernismy, srov. *Antología de la poesía española e hispanoamericana* (Madrid, 1934).

Tato diskuse však nijak nezpochybňuje Lyotardův zásadní příspěvek spočívající v poznání, že postmoderna představuje paradigmatickou změnu, která má kritický rozměr, a že její výzkum a plné pochopení jsou možné pouze za předpokladu nestranného, filozofického přístupu.

Vydání

La Condition postmoderne. Rapport sur le savoir, Paris 1979, 1983, 1985, 1988, 1991, 1994, 1997, 2000, 2002, 2003, 2005, 2009. *La condizione postmoderna. Rapporto sul sapere*, Milan 1981, 2008. *Das postmoderne Wissen. Ein Bericht, Teatro Machinarum* 1982, č. 3–4, s. 1–125; uprav. knižní vyd., Wien – Graz 1986, 1993, 1994, 1999, 2005, 2009, 2012. *Viden og det postmoderne samfund*, Århus 1982, 1996. *La condición postmoderna*, Madrid 1984, 1986, 1989, 1991, 1992, 1997, 1998, 1999. *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*, Manchester 1984, 1985, 1986, 1989, 1991, 1992, 1993, 1994, 1997, 1998, 1999, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2009. *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*, Tampere 1985. *A condição pós-moderna*, Lisboa 1986, 1989, 1996, 2003. Japonské vyd., Tokio 1986, 1994. *Het postmoderne weten. Een verslag*, Kampen 1987, 1992, 2001. *I metamoderna katastasi*, Athina 1998. *Postmodern Durum, Vadi Yayınları*, Istanbul 1990; Ankara 1997, 2000. Postmoderná situácia. Správa o vedení, in: E. Gál – M. Marcelli (eds.), *Za zrkadlom moderny. Filozofia posledného dvadsaťročia*, Bratislava 1991, s. 70–91 (pouze 8. kap.). **Postmoderní situace, in: F. Lyotard, O postmodernismu, Praha 1993, s. 95–202** (z tohoto vyd. citováno). *Postmodernus buvis*, Vilnius 1993. Čínské vyd., Chú-nán 1996. *Gjendja postmoderne. Raport mbi dijen*, Pejë 1996. *Kondycja ponowoczesna. Raport o stanie wiedzy*, Warszawa 1997. *Sostojanije postmoderna*, Moskva 1998. Hebrejské vyd., Jeruzalém 1999. *Postmoderno stanje. Poročilo o vednosti*, Ljubljana 2002. Vietnamské vyd., Hanoj 2008.

Literatura

R. Rorty, Habermas and Lyotard on Postmodernity, *Praxis International* 1984, č. 1, s. 32–44. A. Wellmer, *Zur Dialektik von Moderne und Postmoderne*, Frankfurt/M. 1985 (č. 2004). D. Carrol, *Paraesthetics. Foucault, Lyotard, Derrida*, London 1987. W. Welsch, *Unsere postmoderne moderne*, Weinheim 1987 (č. 1994). G. Bennington, *Lyotard. Writing the Event*, Manchester 1988. M. Frank, *Die Grenzen der Verständigung. Ein Geistesgespräch zwischen Lyotard und Habermas*, Frankfurt/M. 1988.

A. Benjamin (ed.), *The Lyotard Reader*, Oxford 1989. W. Reese-Schäfer – B. H. F. Taureck (eds.), *Jean-François Lyotard*, Cuxhaven 1989. M. Erickson, *J.-F. Lyotard. Narrating Postmodernity*, Durham 1990. R. Kearney, *Poetics of Imagining. From Husserl to Lyotard*, London 1991. B. Readings, *Introducing Lyotard. Art and Politics*, London 1991. A. E. Benjamin (ed.), *Judging Lyotard*, London 1992. S. Raffel, *Habermas, Lyotard and the Concept of Justice*, London 1992. N. Brügger – F. Frandsen – D. Pirotte (eds), *Lyotard, les déplacements philosophiques*, Bruxelles 1993. H. F. Haber, *Beyond Postmodern Politics. Lyotard, Rorty, Foucault*, New York 1994. S. Hubík, *K postmodernismu obratem k jazyku*, Boskovice 1994. S. Wendel, *Jean-François Lyotard. Aisthetisches Ethos*, München 1997. M. Kilian, *Modern and Postmodern Strategies. Gaming and the Question of Morality. Adorno, Rorty, Lyotard, and Enzensberger*, New York 1998. Ch. Rojek – B. S. Turner (eds.), *The Politics of J.-F. Lyotard. Justice and Political Theory*, London 1998. J. Williams, *Lyotard. Towards a Postmodern Philosophy*, Cambridge 1998. P. A. Dhillon – P. Standish (eds.), *Lyotard. Just Education*, London 2000. A. Gualandi, *Lyotard*, Paris 1999. G. K. Browning, *Lyotard and the End of Grand Narratives*, Cardiff 2000. M. Petříček, Derrida, Deleuze, Lyotard. Transcendentální empirismus, *Filosofický časopis* 2000, č. 5, s. 787–793. G. Sfez, *J.-F. Lyotard. La Faculté d'une phrase*, Paris 2000. E. Steuerman, *The Bounds of Reason. Habermas, Lyotard, and Melanie Klein on Rationality*, London – New York 2000. J. Williams, *Lyotard and the Political*, London 2000. J. Bystrický, *Mediální diskurs postmoderny. K problematice fatálních strategií a seduktivních her narativních diskursů*, Praha 2001. N. Curtis, *Against Autonomy. Lyotard, Judgement and Action*, Aldershot – Burlington 2001. R. Harvey – R. S. Lawrence (eds.), *J.-F. Lyotard. Time and Judgment*, New Haven – London 2001. S. Sim, *Lyotard and the Inhuman*, Duxford 2001 (č. 2003). T. Hauer, *S/krze postmoderní teorie*, Praha 2002. H. J. Silverman (ed.), *Lyotard. Philosophy, Politics, and the Sublime*, New York – London 2002. D. Robbins (ed.), *Jean-François Lyotard*, London 2004. A. Herberg-Rothe, *Lyotard und Hegel. Dialektik von Philosophie und Politik*, Wien 2005. K. Crome – J. Williams, *The Lyotard Reader and Guide*, Edinburgh 2006. F. Gallo, *Les Immatériaux. Un percorso di J.-F. Lyotard nell'arte contemporanea*, Roma 2008.

Jean-François Lyotard (1924–1998)

Francouzský filozof, zakladatel a čelný představitel filozofického postmodernismu. Po absolvování filozofie a literatury na Sorbo-

nně krátce působil jako středoškolský profesor (mj. v Alžíru), později vyučoval na řadě vysokých škol v Paříži: Sorbonna, Nanterre, Centre national de la recherche, Vincennes (zde r. 1971 jmenován profesorem filozofie). Lyotardova důkladná znalost fenomenologie, marxismu, psychoanalýzy, lingvistiky, sémiotiky, estetiky a teorie umění se spolu s osobní politickou zkušeností (byl členem skupiny Socialismus nebo barbarství, v letech 1949–1965 pak redaktorem stejnojmenného časopisu) promítla do jeho filozofického přístupu a objevování stále nových témat v oblasti filozofie, politiky a kultury (např. libidinální ekonomie, filozofický postmodernismus). Další díla: *La Phénoménologie* (1954), *Discours, figure* (1971), *Dérive à partir de Marx et Freud* (1973), *Économie libidinale* (1974), *Les Transformateurs Duchamp* (1977), *Le Différend* (1983), *Tombeau de l'intellectuel et autres papiers* (1984), *L'Enthousiasme. La Critique kantienne de l'histoire* (1986), *Heidegger et „les juifs“* (1988), *L'Inhumain. Causeries sur le temps* (1988), *La Guerre des Algériens. Écrits 1956–1963* (1989), *Leçons sur l'analytique du sublime. Kant, critique de la faculté de juger* (1991), *Moralités postmodernes* (1993).

České překlady

Fenomenologie (1995), *Rozepře* (1998), *Putování a jiné eseje* (2001), *Návrat a jiné eseje* (2002). Stati: Vznešenost a avantgarda, *Host* 1996, č. 2, s. 3–15; Hmota a paměť, *Filosofický časopis* 2000, č. 5, s. 808–816. Slovensky též: *Hrobka intelektuála a iné články* (1997).

/os/